WHAT DO TRANSLATIONS DO?

Alexandru Gafton, Prof., PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: If a culture seeks to edify its own literature (scientifical, philosophical, artistic or judicial), it won't be able to do so by focusing exclusively on translations and regarding the resulting corpus of translated texts as its own literature. This is ther reason why the whole literature of translations is not considered to be a part of the literature of a culture. But this is not the role of translations. Such a corpus may represent an important contributor to the edification of a literature

Keywords translation, national identity, culture, literature.

Unul dintre lucrurile pe care toţi cei trecuţi prin şcoala românească au a-l şti este că traducerile nu fac o literatură. Ca multe altele de acest fel, această combinaţie de cuvinte a avut mare succes, probabil datorită scurtimii sale sentenţioase, a lipsei de adîncime caracteristice oricărui truism - pe care o astfel de echivalenţă o are -, datorită faptului că pare a procura înţelegere din primul moment. Acceptarea care urmează este augmentată de simplitatea constatării şi de satisfacţia ascultătorului care crede că a devenit deţinătorul unui adevăr operaţional - de unde şi puternicul acord astfel generat.

Problema unor astfel de adevăruri este aceea a tuturor argumentelor care pun în relaţie noţiuni avînd intensiuni şi extensiuni diferite. Traducerile nu constituie o literatură, însă, de orice fel ar fi (ştiinţifică, filozofică, artistică, juridică) literatura poate fi tradusă şi făcută funcţională, cu consecinţe pentru dezvoltarea domeniilor la care se referă. Ca urmare a traducerii, acea literatură poate funcţiona producînd efecte în planul cunoştinţelor, al practicilor şi tehnicilor - acestea putînd fi importate şi făcute operaţionale în cadrul unei alte civilizaţii şi culturi decît aceea care le-a născocit.

Întrucît poate media - în mod stimulativ şi determinant - între o literatură şi o alta, între un univers conceptual-reflexiv şi un altul, între două societăţi, traducerea poate influenţa evoluţia în plan cognitiv, cultural-mentalitar şi lingvistic, poate lumina şi înlesni contactele ştiinţifice, cultural-spirituale şi lingvistice, direcţiile şi căile de evoluţie ale unei culturi în ansamblul ei. Întrucît acţiunea unei traduceri se poate exercita în cele trei mari planuri, al gîndirii, al societăţii şi al limbii, cele de mai sus înseamnă şi că traducerea poate reprezenta una dintre căile cele mai complexe şi mai eficiente prin care o cultură (cu întreg organismul ei mentalitar, social şi lingvistic) poate cunoaşte importante şi consistente mişcări pe calea devenirii ei.

Desigur, dacă o cultură urmăreşte să îşi edifice propria literatură (ştiinţifică, filozofică, artistică sau juridică), nu va putea face acest lucru centrîndu-se exclusiv pe traduceri şi socotind corpusul textelor traduse ca fiind propria literatură. De aceea întreaga literatură a traducerilor nu este luată în calcul ca parte a literaturii proprii unei culturi. Dar nu acesta este rolul traducerilor. Un astfel de corpus poate constitui un contributor important la edificarea unei literaturi. De întindere mai mare sau mai mică, astfel de texte rămîn - după străduinţa traducătorului, după relevanţa, şansele şi succesul textului - să-şi exercite influenţele asupra cititorilor şi, foarte probabil, asupra mediului cultural, social şi lingvistic.

*

1. Traducerea este un act complex care se desfăşoară pe mai multe planuri şi cunoaşte mai multe dimensiuni. Este un proces ce are în vedere translarea anumitor forme şi conţinuturi cognitiv-ideologice, moral-sociale, cultural-estetice plămădite într-o civilizaţie, o cultură, o societate, un timp, un spaţiu şi printr-o limbă în altele. Procesul prin care acele forme şi

BDD-V1 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:13:12 UTC)

conţinuturi se transmută în sferele realităţii umane este deosebit de complex deoarece formele şi conţinuturile respective pot fi cunoscute întocmai sau aproximativ, parţial sau deloc, iar căile transmutării precum şi tot complexul de sosire ridică şi impun cerinţe proprii. La acest fapt se adaugă calitatea instrumentului folosit - limba -, precum şi felul în care acesta este pus la lucru.

Fără a fi prea lămurit în detaliile sale, se poate spune că, pînă la un punct şi sub anumite aspecte, în cadrul actului de traducere se pun în act anumite mecanisme prin care se generează anumite echivalenţe astfel încît, la nivelul textului astfel generat, limba de sosire poate scoate la iveală conţinuturile, sensurile şi valorile textului din limba de plecare.

Înţelegînd cu acurată limpezime şi acceptînd în mod adecvat ideea că sferele cognitiv-ideologică, moral-socială şi cultural-estetică sînt produse complexe ale unei activităţi umane încă şi mai complexe, se acceptă şi că civilizaţia, cultura şi societatea sînt medii rezultate în urma aceleiaşi activităţi. A transla, aşadar, rezultatele unor astfel de produse, generate de un anumit complex ambiental, într-un alt complex ambiental - deţinător al unor rezultate echivalente, cel puţin ca funcţiune, sau chiar lipsit de astfel de rezultate, eventual avînd alte poziţii ocupate - este de natură să ridice felurite dificultăţi de acomodare în rîndul indivizilor, al comunităţii, al sferelor create de activitatea acestora şi, desigur, al mediilor în care aceştia activează.

De aceea, deşi, de regulă, singurul care pare a fi urmărit şi vizat în mod direct şi explicit de către traducere este conţinutul conceptual al textului-sursă, spre împlinirea mizelor traducerii, procesul de transmutare a formelor şi a conţinuturilor are efecte consistente şi inseparabile asupra ambientului şi a limbii de sosire, precum şi asupra sa însuşi. Acest din urmă lucru înseamnă că traducerea are un caracter procesual, edificîndu-se pe sine şi treptat, autoinfluenţîndu-se şi, desigur, determinînd toate clasele de rezultate pe care le generează.

2. Un proces atît de generator de efecte, desfăşurat într-un cadru şi printr-un instrument atît de delicate pare a fi în mod natural capabil să genereze efecte complexe asupra activităţilor umane superioare şi a rezultatelor lor, mai sus indicate. La rîndul lor, funcţionarea şi evoluţia procesului şi a instrumentelor care-i dau curs sînt determinate de acele activităţi umane şi de procesele devenirii acestora. Formele şi funcţiunile elementelor şi ansamblurilor sistemului nu sînt indiferente formelor şi funcţiunile instrumentelor, caracteristicilor proceselor desfăşurate de acestea, după cum nici acestea din urmă nu îşi pot impune particularităţile indiferent de cerinţele sistemului. Relaţia aceasta de interdeterminare face ca atît evoluţiile sistemice, cît şi cele ale funcţiunilor să se afle într-o interconectată colaborare.

Cu alte cuvinte, civilizaţia, cultura, societatea sînt produse-cadru ale gîndirii şi ideologiei, ale mentalităţii şi moravurilor; o dată constituite şi funcţionale fiind, cele trei pot determina cursul şi dinamica celorlalte, însă dinamica acestora antrenează modificări structural-funcţionale în planul produselor-cadru. Lucrurile nu stau diferit în ceea ce priveşte principalul instrument prin care întregul complex de procese se defăşoară, şi anume limba, lucrurile nu stau altfel atunci cînd limba desfăşoară anumite procese şi exercită un anumit travaliu asupra gîndirii, cu consecinţe asupra produselor cadru.

3. Prin traducere, elemente, forme, structuri şi funcţii ale gîndirii, ideologiei, mentalităţii şi moravurilor generate de o anumită civilizaţie, cultură şi societate, pe calea limbii aceleia, pătrund în gîndirea, ideologia, mentalitatea şi moravurile unei alte civilizaţii, culturi şi societăţi, servite de o altă limbă. Un astfel de contact, o astfel de pătrundere, la nivelul a două complexe sociale este mijlocit de instrumentul fundamental de comunicare, iar nu altfel. Lucrul acesta înseamnă şi că înseşi limbile - care, o dată, deţin formă, conţinut, structură şi funcţii ce deservesc calitatea lor de instrument, în al doilea rînd, există şi ca entităţi cu viaţă şi capacitate de autodeterminare proprii - intră în contacte proprii, una cu cealaltă.

> În fapt, tot acest contact complex nu este unul obişnuit şi firesc, în care entităţile s-ar afla în interacţiune, reacţionînd şi ajustîndu-se reciproc în funcţie de stimulii iniţiali, ele modificîndu-se pe măsură ce

BDD-V1 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:13:12 UTC)

contactul se stabilizează iar un anumit flux ierarhic ar genera acomodarea. În mod obişnuit, în cazul traducerilor contactul este preierarhizat, tot ceea ce ţine de sursă fiind mai degrabă izolat (adesea chiar adiabatic), singura componentă ce poate suferi ajustări şi acomodării fiind complexul care ţine de ţintă. Prin simpla traducere, aşadar, nu se poate modifica universul conceptual-mentalitar al societăţii, al civilizaţiei şi al culturii care a generat textul ca formă şi conţinut, ca purtător al unor forme şi conţinuturi mentale, şi nici limba în care acel univers s-a materializat. Dimpotrivă, universul conceptual-mentalitar, cultura şi societatea care îşi însuşesc textul prin traducere şi în care acesta are a funcţiona pot suferi schimbări în sensul asimilării unor elemente sau doar al generării unor produse ca urmare a reacţiilor de respingere. La nivelul limbii de sosire, contactul la care aceasta este supusă cu limba de plecare şi cu toate suporturile pe care aceasta funcţionează, poate produce fenomene importante şi consistente. De altfel, la nivelul acestui intrument se întrevede cel mai bine faptul că în act nu se află entităţi anorganice care interacţionează prin mecanisme, ci entităţi organice aflate într-o interacţiune de natură biologică. Precum în cazul oricărui contact dintre două organisme şi în special în cazul contactului mediat de un instrument dotat cu dinamica unui organism dinamic (limba), efectelor suferite de mentalitatea, de ideologia, de cultura şi de societatea în care intră textul, li se adaugă cele suferite de limba în care este tradus acel text. Întrucît textul original şi limba de plecare constituie, de asemenea, un dat, partea vie a contactului lingvistic o constituie textul care se constituie treptat ca urmare a actului traducerii şi, desigur, instrumentul translării - limba de sosire, aceea care încearcă a reda elementele formale şi de conţinut ale textului.

Chiar astfel, însă, procesele acestea nu se petrec întotdeauna la fel, în acelaşi grad şi cu aceeaşi intensitate. Limbile bine exersate, specializate, rafinate suferă cel mai puţin sau deloc. Chiar dacă traducerea este o formă de contact între mentalităţi, societăţi şi limbi prin intermediul aparent al limbii, instrumentul de comunicare este primul afectat. Strădania de a traduce un text, redînd forme şi conţinuturi de gîndire şi mentalitare, precum şi elemente aparţinînd cadrului socio-cultural, se petrece mai întîi la nivelul şi prin intermediul instrumentului de comunicare şi contact care este limba. La acest nivel se petrec primele ajustări şi primele pierderi. Totodată, însă, datorită relaţiilor profunde ale limbii cu gîndirea şi societatea, o dată trecute în limba de sosire, elementele care constituie miza primă a actului traducerii - sprijinte de formele şi conţinuturile lingvistice - se alătură mentalităţii şi cadrului socio-cultural de sosire şi - integrîndu-se, asimilîndu-se sau respinse fiind - pot genera modificări în consecinţă.

4. În procesul de traducere, contactele dintre limbi pot induce reorganizări ale sistemului de sosire, la nivelul exclusiv al acesteia, în zona sa autonomă. Mai departe, elementele de gîndire pătrunse pot genera modificări în constelaţia cognitiv-mentală şi spirituală a primitorilor, eventual cu modificări ale cadrului civilizaţional, cultural şi social. Indiferent de faptul că aceste modificări pot fi de domeniul decelabilului, că ele pot fi indirecte (prin reacţie, chiar şi de întărire a stării anterioare şi de respingere a elementului nou), că procesul este singular sau repetat, dinspre o sursă sau mai multe, cu efecte trecătoare sau durabile etc., precum la nivelul oricărui organism viu, un astfel de contact nu este lipsit cu desăvîrşire de efecte în multiple planuri.

Astfel stînd lucrurile, se înţelege că încercarea de a înţelege formele şi conţinuturile de gîndire şi cultural-spirituale străine, structura şi funcţionarea unei civilizaţii şi a societăţii cu care aceasta concreşte, apelează la înţelegerea structurii şi funcţionării limbii purtătoare a acelor date, lucru care induce introspecţia în propria limbă. La rîndul ei, limba nu este doar un instrument anorganic de comunicare, ci un organism reactiv la interacţiuni şi, totodată, un element implicat în constituirea sferei conceptuale şi a cadrului social pe care le exprimă, prin care şi din care s-a constituit. Caracterul intim al relaţiei dintre limbă, gîndire şi societate nu se limitează la a funcţiona doar în cadrul unei comunităţi oarecare, fiind deschis prin actul de transfer. Fiecare din aceste elemente este ierarhizat, în sine şi în raport cu celelalte, funcţionează pentru sine şi în complementaritate cu celelalte, este un organism şi face parte dintr-un organism. De aceea, caracterul viu al acestor elemente se manifestă nu doar în solitudinea propriului organism, ci şi în contact cu alte asemenea organisme, produse ale comunităţilor umane care, şi ele, pot fi privite şi concepute în acelaşi fel.

5. Prin traducere, se înţelege, mentalitatea-sursă intră în contact cu cea de plecare, societatea-sursă modelîndu-se deopotrivă. În măsura în care o limbă oarecare - prin structurile ei constitutive şi prin modalităţile în care capătă funcţionalitate în cadrul ansamblului organic

BDD-V1 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:13:12 UTC)

din care este parte integrantă - nu doar deserveşte acel ansamblu, ci şi participă la constituirea, la funcţionarea şi la dinamica lui, acea limba determină structurile şi comportamentele întregului, componenta vitală pe care o aduce cu sine semnificînd şi capacitatea de adaptare şi devenire în funcţie de mişcările configuraţiei organismului şi ale stimulilor mediului în care acel organism există.

Solicitată fiind, totodată, spre a reda forme şi conţinuturi, limba - ea însăşi formă şi conţinut dotată cu valori structural-funcţionale - solicită componentele cu care se află în relaţie, precum şi întregul organism din care face parte (autosolicitarea dinspre fiecare componentă fiind, precum se vede, bidirecţională, de unde şi amploarea tendinţelor adaptative sau conservative). În cadrul acestui proces, limba în sine poate dobîndi noi structuri cu funcţii şi valori noi, iar exersarea acestora poate genera schimbări în planul gîndirii, cu consecinţe în plan socio-cultural.

> Desigur, strădaniile de traducere pot cunoaşte felurite orientări, mai mult sau mai puţin combinate: către limbă, către text, către conţinutul conceptual etc. Fie că se încearcă prezervarea sau schimbarea a ceva, fie că se traduce pur şi simplu, fără a se urmări efectele pentru instrument (limbă) şi pentru consecinţe (societate), ci doar importul conceptual, un atare proces nu poate rămîne decît modelator, singura chestiune privind doar nivelul, gradul şi intensitatea la care şi în care se produce o astfel de acţiune.

6. Cele de mai sus arată destul de convingător că traducerile pot contribui în mod fundamental la structurarea unei limbi de cultură şi, apoi, la cizelarea acesteia, că ele pot servi procesului de edificare a unui univers conceptual şi mentalitar cult, şi pot determina evoluţiile din planul social. Toate acestea deoarece traducerile constituie şi reprezintă o formă de interacţiune cu alte asemenea componente ale altor organisme fundamentate pe aceleaşi baze umane, dar diferenţiate ca urmare a evoluţiilor caracteristice petrecute în alte medii şi care au generat alte individualităţi, în cadrul aceloraşi date comune ale umanităţii.

BDD-V1 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:13:12 UTC)